10.22052/hadith.2024.254292.1444
Semiannual Journal of Hadith Studies
Spring and Summer 2026
Volume 18, Issue 35, Scientific-Research Article
Pages: 372- 401

An Examination of the Isnad and Content of the Hadith Regarding the Prophet's Gree and Anger: Perspectives from Both Sunni and Shia Schools of Thought

Jafar Shanazari
Professor, Department of Philosophy and Islamic Theology, Faculty of Theology, University of Isfahan, Isfahan, Iran (Corresponding Author). jshanazari@yahoo.com.
Naghi Ezhei
Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, University of Isfahan, Iran. t.egieh@ltr.ui.ac.ir
Mohammad Esmail Jalali
PhD Graduate in Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, University of Isfahan, Isfahan, Iran. mohammadesmaeiljalali@yahoo.com

Received: 2024/05/01
Accepted: 2024/07/04

Abstract

Sunni sources record a hadith from the Noble Prophet of Islam (pbuh), phrased as a supplication: " **Allāhumma innamā anā basharun yaghḍabu kamā yaghḍabu l-basharu wa arḍā kamā yarḍā l-bashar" (**O Allah, I am but a human being; I become angry just as humans do, and I become pleased just as humans do). This hadith has served as a foundation for certain Sunni theological doctrines and has shaped a key aspect of their understanding of the Prophet's nature. Sunni theologians have generally accepted the apparent meaning of the hadith; some have based rulings upon its literal sense, while others have equated the Prophet's states of anger and gree with those of ordinary individuals, consequently maintaining that the Prophet (pbuh) possesses infallibility only regarding the reception of divine revelation. However, many Shia theologians, hadith scholars, philosophers, and mystics reject this interpretation that restricts these two states to a merely literal or ordinary human sense. This article first elucidates and analyzes the hadith and its theological implications. It then critically examines the hadith's Isnad and its content, arguing that the tradition is weak in terms of its chain of transmission. Furthermore, when evaluated against Quranic verses and other hadiths—and considering its apparent meaning, content, and theological

10.22052/hadith.2024.254292.1444

implications as interpreted by Sunni scholars—the hadith is deemed unacceptable and unsound.

Keywords: Human Attributes, Anger, Gree, the Prophet

Extended Abstract

Introduction

Sunni sources record a hadith from the Noble Prophet of Islam (pbuh), phrased as a supplication: " **Allāhumma innamā anā basharun yaghḍabu kamā yaghḍabu l-basharu wa arḍā kamā yarḍā l-basharu**" (O God, I am merely a human being; I become angry just as humans do, and I become pleased just as humans do). Sunni theologians have accepted the apparent meaning of this hadith, regarding the Prophet's states of anger and satisfaction as identical to those of ordinary human beings; consequently, they maintain that his infallibility is limited solely to the reception and conveyance of divine revelation. In contrast, many Shi'a theologians, hadith scholars, philosophers, and mystics reject this interpretation of the Prophet's anger and satisfaction as merely human traits. This article first elucidates and analyzes the hadith and its theological interpretations. It then examines the hadith's chain of transmission and critiques its content, arguing that the tradition is weak in terms of its chain of transmission and that—when evaluated against Quranic verses and other hadiths—relying on its apparent meaning is neither acceptable nor desirable.

Materials and Methods

Adhering to the principles of 'Ilm al-Hadith (science of hadith) and 'Ilm al-Dirayah (science of hadith criticism)—and recognizing the necessity of evaluating traditions against the Holy Quran—this article first examines the tradition's chain of transmission and subsequently analyzes its content.

Regarding the chain of transmission, the hadith in question appears in various Sunni narrative collections and is attributed to multiple narrators, including Aisha (the Prophet's wife) and Abu Hurayrah. However, an examination of the chain of transmission reveals the presence of narrators such as ʿ**Abd al-Wahhāb ibn Ḍaḥḥāk wa** ʿ**Umar ibn Qays wa** ʿ**Abd Allāh ibn** ʿ**Uthmān**. They lack the necessary credibility even in the view of Sunni scholars of rijal (biographical evaluation); indeed, a figure such as Abu Hurayrah is accused of lying and fabricating hadith. Beyond the weakness of the chain of transmission (sanad), the text of the hadith itself varies across different traditions. In traditions attributed to Aisha, terms such as cursing, imprecation, and reviling

10.22052/hadith.2024.254292.1444

are added to the concepts of anger and gree. In a tradition by Abu Hurayrah—cited by Al-Bukhari—terms implying causing harm, verbal abuse, and physical striking by the Prophet are also employed. Furthermore, Muttaqi al-Hindi (d. 975 AH) cites the hadith from Ṣaḥīḥ Muslim using various phrasings that include terms like cursing, striking, reviling, and causing harm in the context of the Prophet's anger. Consequently, the "Hadith of Anger and Gree" lacks the requisite authenticity. Moreover, regarding its content and semantic interpretation, it is incompatible with numerous hadiths describing the Prophet, as well as with Quranic verses that characterize him; for the Quran describes the Seal of the Prophets as possessing sublime character and excellent morals (68: 4), as a "Mercy to the Worlds" (3: 159), as kind and merciful toward believers (9: 128), and as a humble human being (26: 215)—a Prophet who responded to all adversities and the offensive behavior of people in the Age of Ignorance with the best form of goodness (23: 96). Therefore, relying on the literal wording of the "Hadith of Anger and Gree" is unsound. Analysis and Conclusion

Based on the foregoing—and in light of the science of Hadith studies and the numerous Quranic verses describing the Prophet of Islam—it is incumbent upon exegetes, theologians, and thinkers to adopt a comprehensive, holistic approach to the texts of Revelation and Hadith. They must interpret these verses and traditions in relation to one another, synthesizing them to arrive at a coherent, consistent message and a rational epistemological framework. Consequently, certain verses and traditions concerning the Prophet—which, upon a superficial or initial reading, appear incompatible or prima facie contradictory to others—should be understood as harmonious and consistent through a deeper analysis of their meaning and content. One must also consider the underlying rationale for such statements; the authors believe that the emphasis placed on the Prophet's human attributes serves to prevent the pitfall of polytheism. Followers of some earlier Abrahamic faiths—such as the followers of Jesus (pbuh)—fell into the trap of polytheism by regarding him as the incarnation of God on earth and attributing divinity to him. Certain verses of the Holy Quran allude to this deviation among the followers of Christ, warning humanity against succumbing to polytheistic beliefs and exaggerated notions, while affirming the Prophet's human nature. "O People of the Scripture, do not commit excess in your religion; uphold moderation and truth, and speak nothing of God but the truth; and say nothing regarding Christ—Jesus, son of Mary—other than that he is the Messenger of God..." (4: 171);

10.22052/hadith.2024.254292.1444

and "O People of the Scripture, do not go to extremes in your religion unjustly, and do not follow the people who went astray..." (5: 77).

Therefore, when reconciling religious texts and traditions regarding the Prophet of Islam, one must—first—consider their underlying philosophy;—second—interpret their content in a coherent manner; and—third—pay attention to the context of their revelation or the motives behind the fabrication of the hadith. Indeed, certain hadiths may have been fabricated by the Prophet's enemies or by oppressive rulers with the aim of casting doubt on the Prophet's infallibility and diminishing the credibility and status of the Messenger of God. Enemies of Islam sometimes employed such tactics—seeking to defeat the divine mission in its struggle against polytheism and idolatry—in order to undermine the Prophet's social and political standing.

Conclusion

In conclusion, regarding the hadiths concerning the infallibility of the Prophet of Islam (PBUH) and his prophetic character—and when evaluating the Prophet's words in light of the Holy Quran (9: 128; 3: 159; 68: 4; 15: 88; 26: 215; 23: 96; 41: 34)—it is essential, firstly, to exercise due diligence regarding the authenticity of the chain of transmission (sanad). Secondly, when assessing these traditions against the Holy Quran, their interpretation, meaning, and implications must not contradict Quranic verses. Therefore, the notion of [the Prophet's] anger and gree—as commonly understood—is incompatible with the infallibility of the Prophet, a concept clearly supported by numerous Quranic verses and other hadiths; for anger and gree stemming from carnal desires and human impulses are beneath the Prophet's station. Rather, his anger and gree must align with Divine anger and gree.

10.22052/hadith.2024.254292.1444

دوفصلنامه علمی حدیث‌پژوهی

سال ۱۸، بهار و تابستان ۱۴۰۵، شمارهٔ ۳۵

مقاله علمی‌پژوهشی

صفحات: ۳۷۲-۴۰۱

بررسی سندی و نقد دلالی حدیث رضا و غضب پیامبر اسلام (صلی‌الله علیه و آله و سلم) از نگاه فریقین

جعفر شانظری*

تقی اژه‌ای**

محمد اسماعیل جلالی***

چکیده

در کتب اهل سنت از نبی مکرم اسلام حدیثی به‌صورت دعا نقل شده است: «اللهم إنما أنا بشر یغضب کما یغضب البشر و أرضی کما یرضی البشر» این حدیث پایه و اساس برخی از معارف کلامی اهل سنت قرار گرفته و یکی از مبانی نبی‌شناسی را رقم زده است. مضمون و معنای ظاهر حدیث نزد متکلمان اهل سنت مورد پذیرش واقع شده است؛ و برخی طبق ظاهر آن حکم کرده و برخی نیز این دو ساحت غضب و رضا را در مورد پیامبران مانند افراد عادی دانسته‌اند و درنتیجه، از حیث کلامی، پیامبر ﷺ را فقط در وحی واجد عصمت می‌دانند؛ اما اختصاص دادن این دو حالت در معنای ظاهری و بشری نزد بسیاری از متکلمان، محدثان، حکیمان و عارفان شیعی مردود دانسته شده است. این مقاله نخست به تبیین و تحلیل حدیث و برداشت‌های کلامی آن اشاره دارد و سرانجام به نقد سندی و دلالی حدیث پرداخته و بر این باوریم که حدیث فوق از حیث سند ضعیف و در سنجش با آیات قرآن و احادیث در مورد پیامبر ﷺ به لحاظ دلالت ظاهری و محتوایی و پیامدهای کلامی، آن‌گونه که اهل سنت تفسیر کرده‌اند مقبول و مطلوب نیست.

کلیدواژه‌ها: اوصاف بشری، غضب، رضا، پیامبر ﷺ

* استاد تمام. گروه فلسفه و کلام اسلامی دانشکده الهیات و معارف اهل بیت علیهم‌السلام ، دانشگاه اصفهان، اصفهان. ایران. نویسنده مسئول. jshanazari@yahoo.com

** دانشیار. گروه زبان و ادبیات فارسی دانشکده ادبیات ، دانشگاه اصفهان، اصفهان. ایران. t.egieh@ltr.ui.ac.ir

*** گروه زبان و ادبیات فارسی دانشکده ادبیات ، دانشگاه اصفهان، اصفهان. ایران. mohammadesmaeiljalali@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۱۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۴/۱۴

10.22052/hadith.2024.254292.1444

مقدمه

بسیاری از پیروان حضرت مسیح علیه‌السلام مقام الوهی را برای آن حضرت معتقد شدند و مخالفان این باور و اعتقاد، در جهت نقد آن، به تبیین ارائه صفات بشری آن حضرت که در کتب تاریخی و آسمانی (انجیل و قرآن) آمده پرداختند. گروهی از مسلمانان نیز برای دوری و پرهیز از چنین پرتگاه شرک‌آلود، اوصاف بشری را چنان در مورد رسول خدا حضرت محمد صلی‌الله علیه و آله پررنگ جلوه دادند و بر آن مبالغه کردند که گاه حضرت را تا حد ابناء بشر تنزل دادند. آری در قرآن کریم آیاتی از قبیل: «قل إنما أنا بشر مثلكم» (کهف: ۱۱۰ و فصلت: ٦) در مورد پیامبر اسلام وجود دارد اما در بسیاری از آیات دیگر به اوصاف بسیار عالی پیامبر ﷺ پرداخته و او را ستوده است. لذا با ملاحظه و نگاه جامع به آیات مربوط به پیامبر اسلام می‌توان استنباط کرد که از تدبیر خداوند حکیم است که جهت نفی جریان تفکر مسیحی و نقد اعتقادات شرک‌آلود و غلوآمیز به جنبه بشری پیامبر ﷺ اشاره کرده است اما ساحت ملکوتی و شأن پذیرش وحی و مقام خلافت الهی و رسالت و ولایت هدایت گونه خداوندی آن حضرت نیز مورد توجه بوده است چنانکه در مورد حضرت عیسی مسیح علیه‌السلام فرموده است: «يا أهل الكتاب لا تغلوا في دينكم ولا تقولوا على الله إلا الحق ۚ إنما المسيح عيسى ابن مريم رسول‌الله وكلمته ألقاها إلى مريم وروح منه ۖ فآمنوا بالله ورسله ۖ ولا تقولوا ثلاثة ۚ انتهوا خيرا لكم ۚ إنما الله إله واحد ۖ سبحانه أن يكون له ولد ۘ له ...» (نساء: ۱۷۱) و باز فرمود: «قل يا أهل الكتاب لا تغلوا في دينكم غير الحق ولا تتبعوا أهواء قوم قد ضلوا من قبل وأضلوا كثيرا وضلوا عن سواء السبيل» (مائده: ۷۷).

البته روشن است که صفت غضب و رضا که از صفات الهی نیز دانسته شده در مورد انبیای الهی به کار رفته است و در آیات قرآن به آن اشاره شده است مانند «ولما رجع موسى إلى قومه غضبان أسفا» (اعراف: ۱۵۰ و طه: ۸٦) و همچون آیه «ولما سكت عن موسى الغضب» (اعراف: ١٥٤).

اما پرسش در این مورد آن است که: غضب پیامبر ﷺ به‌گونه‌ای است که همچون غضب در افراد عادی در پی آن ضرب، لعن، سبب، اذیت و ... انجام گیرد و آیا نسبت این‌گونه غضب چنانچه در باور اهل

10.22052/hadith.2024.254292.1444

سنت آمده به پیامبر اسلام رواست. آیا پیامبر که در درجهٔ اعلا از ایمان قرار دارد امکان دارد لوازم آثار غضب را نیز انجام دهد؟

ابن ابی الحدید می‌نویسد: دستگاه خلافت بنی‌امیه عده‌ای را به استخدام خود درآورد تا روایات دروغینی بسازند و جزو فرهنگ دینی مردم قرار دهند[۱].

این کار به دنبال پروژه کاملا هدف‌دار منع کتابت حدیث بود که به عبدالله بن عمرو بن العاص و امثال او گفتند از رسول خدا حدیثی و سخنی مکتوب نشود؛ چون او بشری است که غضب می‌کند و یا از شخصی راضی می‌شود و بر طبق حالت خوشنودی سخن می‌گوید؛ یعنی اقوال ایشان حق و واقع نیست بلکه تابع حالت غضب و رضا در اوست. عبدالله بن عمرو بن العاص می‌گوید: من هرچه از پیامبر می‌شنیدم، می‌نوشتم و آن را حفظ می‌کردم تا اینکه قریش مرا از آن نهی کردند و گفتند: هرچه از رسول خدا می‌شنوی، می‌نویسی؟ درحالی‌که رسول خدا از روی رضا و غضب صحبت می‌کند. عبدالله گفت: از آن کار دست برداشتم و منصرف شدم تا آن را برای پیامبر بازگو کردم، پس ایشان با دست‌به‌دهانشان اشاره کردند و فرمودند: «بنویس که به آن خدایی که جان من به دست اوست، به‌غیراز حق خارج نمی‌شود[۲]».

بر این طرح و پروژه نتایجی مترتب شد :۱. شکستن مقام بلند نبوت و شخصیت نبی خاتم ﷺ و قرار دادن او در ردیف مردم عادی ۲ .نفی حجیت از کلام ایشان و کفایت کتاب خدا «حسبنا کتاب الله». ۳. عدم توجه به آنچه از ایشان گفته یا نوشته شده. در این صورت، فضائلی که درباره عترت و اهل‌بیت پیامبر یا درباره مذمت اشخاص و عیوب منافقان و فاسقان بیان شده مورد فراموشی قرار می‌گیرد و البته روشن است که اقوال و افعال پیامبر اگر نشئت‌گرفته از رضا و غضب بشری است از حجیت ساقط می‌شود؛ زیرا خداوند فرموده: «وما کنت تتلو من قبله من کتاب ولا تخطه بیمینك إذا لارتاب

۱- شرح نهج البلاغه، جلد ۱۱، ص ۴۴ و ۴۵.

۲. حسن عاشوری لنگرودی، همسران پیامبر، تهران: هستی نما، ۱۳۸۶، ص ۲۲.

10.22052/hadith.2024.254292.1444

المبطلون» (عنکبوت: ٤٨) یا «لئلا یکون للناس علی الله حجة بعد الرسل» (نساء: ١٦٥) و بر این مطالب اقوال ابن حجر در کتاب صواعق محرقه‌اش شهادت می‌دهد[1].

پیشینه

۱- مقاله «بررسی شبهه بشر بودن پیامبر اسلام صلی‌الله علیه و آله و سلم»، نویسنده هادی زینی ملک‌آبادی، چاپ در دو فصلنامه علمی- پژوهشی، تفسیر پژوهی، شماره دهم، پاییز و زمستان ۱۳۹۷ صفحات ۱۳ تا ۴۲.

در این مقاله تأکید شده که جنبه بشری بودن و تلقی وحی، باید لازم و ملزوم یکدیگر دانسته شود زیرا وحی گستره وسیعی از شاخصه‌ها در شخصیت ایشان را بیان می‌دارد که بشری بودن او را تحت‌الشعاع خویش قرار می‌دهد.

۲- مقاله: «تحلیل انتقادی غضب و رضایت پیامبر اکرم ﷺ در کتاب‌های روایی و عرفانی اهل سنت»، چاپ در مجله علمی- ترویجی اخلاق دوره ۶ شماره ۲۳ سال ۱۳۹۵- نویسنده: سید حسین موسوی.

در این مقاله سعی بر آن است که اثبات کند احادیث ضعیف توسط اهل سنت برای تطهیر بعضی صحابه از اشتباهات، در متون روایی و عرفانی اهل سنت وارد شده است.

۳- پایان‌نامه «معارضات زبانی مشرکان با پیامبر ﷺ و پاسخ‌های آن» نویسنده: هادی زینی ملک‌آبادی از دانشگاه تربیت مدرس، در این پایان‌نامه ضمن بررسی شبهات گوناگون بشری بودن پیامبر ﷺ به جایگاه صحیح بشری دانستن ایشان در تفاسیر متعدد ذیل آیه ۱۱۰ سوره کهف و روایات از مجامع تفسیری پرداخته شده است.

٤- کتاب «انسان کامل» عزیزالدین نسفی، او با نگاه عرفانی به تحلیل مفصلی از شخصیت ملکوتی پیامبر ﷺ پرداخته است، اندیشه انسان کامل برآمده از دیدگاه محی‌الدین عربی است.

---

۱. احمدی میانجی، مکاتیب الرسول، ج ۱، ص ٥٨٦ - ٥٨٨. علامه امینی (وفات: ۱۳۹۲). الغدیر، چاپ چهارم، جلد ۱۱، ۱۳۹۷ - ۱۹۷۷ مدار الکتاب العربی، بیروت، لبنان، معالم المدرستین، سید مرتضی عسکری، جلد ۲، ١٤١٠ - ۱۹۹۰ م. مؤسسة النعمان للطباعة و النشر و التوزیع، بیروت، لبنان. شیخ علی کورانی عاملی، تدوین القرآن، چاپ اول، ١٤١٨ ه، دارالقرآن الکریم. کورانی، شیخ علی، ألف سؤال و اشکال، دو جلد، چاپ اول، ١٤٢٤ - ٢٠٠٤ م، دارالهدی ج ۲ - ص ٢٢٦.

10.22052/hadith.2024.254292.1444

۵- مقاله «سیمای عرفانی پیامبر ﷺ در متون ادبی کشف‌المحجوب و مرصادالعباد»، نوشته بهروز رومیان و همکاران، چاپ در نشریه ادب و زبان دانشگاه کرمان شماره ۴۰ پاییز و زمستان ۱۳۹۵، در این اثر سعی بر آن است که با توجه به دو متن یاد شده سیمای عرفانی در برابر سیمای تاریخی پیامبر اکرم ﷺ مورد توجه و مطالعه مقایسه‌ای شده است.

اما مقاله حاضر سعی بر تبیین و تحلیل برداشت‌های کلامی و عرفانی از حدیث فوق شده و سپس به بررسی دلالی و محتوایی حدیث با رویکرد کلامی و در سنجش با آیات و روایات دیگر در مورد پیامبر ﷺ پرداخته است.

ابن عربی و حدیث موردنظر

این حدیث در چهار مورد از فتوحات ابن عربی ذکر شده و مورد استناد و استشهاد ابن عربی قرار گرفته است که یک مورد در جلد اول، دو مورد در جلد دوم و یک مورد هم در جلد سوم از چاپ چهار جلدی موجود است که به ترتیب ارائه خواهد شد.

۱. مورد اول: ابن عربی باب ۶۸ از جلد اول فتوحات مکیه را در شناخت اسرار نماز و به‌تبع در اسرار طهارت قرار می‌دهد و در ادامه تا حدودی راجع به غضب خدا بحث و به آیاتی استشهاد می‌کند. سپس به غضب انسان می‌پردازد و آن را دو قسم می‌کند: قسمی مربوط به انسان‌هایی است که مؤدب به اخلاق الهی هستند و قسمی که از طبیعت ظاهری بشر نشئت می‌گیرد و در این قسم است که به حدیث موردنظر استشهاد می‌کند که پیامبر هم فرموده‌اند: «إنما أنا بشر یغضب کما یغضب البشر و أرضی کما یرضی البشر الحدیث[1]».

۲. مورد دوم: جلد دوم از کتاب فتوحات مکیه صفحه ۱۰۹ ذیل مباحث باب ۷۳ در ذیل پاسخ به سؤال ۱۱۳ حکیم ترمذی وی به آیاتی که بر پیامبر نازل شده است و او را بشر خطاب کرده مثل آیه . اشاره می‌کند و می‌نویسد: از این نکته می‌فهمیم که حکم پیامبر حکم انسان است[2].

۱- ابن عربی (وفات ٦۳۸ ق). فتوحات مکیة، دار إحیاء التراث العربی، بیروت، لبنان، ج ۱، ص ۳۵۰.

۳- همان، ج ۲، ص ۱۰۹ و ۱۱۰.

10.22052/hadith.2024.254292.1444

۳. مورد سوم: ابن عربی در جلد دوم فتوحات باب ۱۷۸ را در معرفت مقام محبت قرار می‌دهد و در همین قسمت است که به حدیث موردنظر استشهاد می‌کند.

٤. مورد چهارم: جلد سوم فتوحات صفحه ۱۹۱ ذیل مباحث باب ۳۴۶

حدیث أنا بشر... در مجامع روایی اهل سنت

صاحبان کتب اهل سنت حدیث «أنا بشر ...» را در کتاب‌های خود، از راویان مختلف و اصحاب پیامبر ﷺ از قبیل همسر پیامبر عایشه، جابر بن عبدالله، انس بن مالک و ابوهریره نقل کرده‌اند حتی به صحابه جلیل‌القدری مثل سلمان و ابوسعید خدری هم نسبت داده‌اند. واقدی (وفات ۲۰۷) در المغازی[۱] سریه زید بن حارثه به منطقه «عیص»[۲] در جمادی‌الاولی سال ششم هجری فضای صدور و شأن نزول این حدیث را چنین نقل می‌کند:

محمد بن ابراهیم از عایشه نقل می‌کند که گفت: رسول خدا اسیری را نزد من آورد، از او غافل شدم و بیرون رفت. پیامبر آمد و فرمود: آن اسیر کجاست؟ گفتم: از او غافل شدم و با زنان مشغول بودم که بیرون رفت. فرمود: تو را چه می‌شود خدا دستت را قطع کند[۳]!

از عایشه دو نقل دیگر نیز گزارش شده است. در این نقل فقط بحث لعن و نفرین پیامبر مطرح است؛ اما در نقل بعدی علاوه بر لعن و نفرین بحث «سب» نیز آمده است کما اینکه در نقل دیگر بحث «عقوبت» هم بیان شده است: ابن راهویه (وفات ۲۳۸) در مسند حدیث شماره ۲۴۷ از ابو هریره این روایت را به این صورت نقل می‌کند که رسول خدا فرموده: «إنما أنا بشر أغضب کما یغضب البشر و أللعن کما یلعن البشر فأیما عبد سببته أو لعنته فی غیر کنهه فاجعله له رحمة»[٤].

۱- ج ۲، ص ۵۵۳.

۲- العیص: بینها و بین المدینة أربع لیال و بینها و بین ذی المروة لیلة. (طبقات ابن سعد، ج ۲. ص ٦۳)

۳- همچنین رجوع شود: مقریزی (وفات ۸٤۵)، إمتاع الأسماع، ج ۱، ص ۲٦۷؛ و بحارالانوار جلد ۲۰ ص ۲۹۲ پاورقی ۱، غزوة بنی مصطلق فی المیسیع و سائر الغزوات و الحوادث الی غزوة الحدیبیة.

٤- إسحاق بن راهویه (وفات ۲۳۸)، مسند، تحقیق دکتور عبدالغفور عبدالحق حسین برد البلوسی، چاپ اول، ۱٤۱۲، مکتبة الایمان، المدینة المنورة. ج ۱، ص ۲۷۵.

10.22052/hadith.2024.254292.1444

نقل دیگری در همین منبع موجود است با شماره ۷۹۳ از قول عایشه به این صورت: «إنما أنا بشر أغضب و أعاقب، فمن غضبت علیه أو عاقبته فأجعله له کفارة و رحمة[۱]».

اما در نقل بخاری بحث «اذیت»، «شتم» و «جلد» هم مطرح است: بخاری (وفات ۲۵۶) در «تاریخ الکبیر» با شماره ۲۱۳۶ از ابی هریره نقل می‌کند که پیامبر فرموده باشند: «إنما أنا بشر أغضب کما یغضب البشر و إنی اتخذت عندک عهدا لن تخلفنیه فأیما مؤمن آذیته أو شتمته أو جلدته فاجعلها کفارة و قربة». حدثنا قتیبة (نا) اللیث عن سعید عن سالم مولی النصریین مثله و زاد قربة تقربه بها إلیک یوم القیامة[۲].

اما شأن نزول و فضای صدور دوم این روایت را می‌توان از روایت ابن عساکر (وفات ۵۷۱) در تاریخ مدینه دمشق به دست آورد.

هیثمی سند این روایت را به خاطر عبدالوهاب بن الضحاک که آن را متروک می‌شمارد، ضعیف می‌داند.

متقی هندی (وفات ۹۷۵) هم با عبارات گوناگونی از صحیح مسلم نقل می‌کند که در عبارات آن «لعن»، «ضرب»، «سب» و «اذیت» در حالت غضب بر یکی از امت، اهل‌بیت یا ازواج ایشان آمده است[۳].

بررسی اجمالی سند روایات

تمام طرق احادیث سلمان به «عمر بن قیس الماصر» منتهی می‌شود که قائل به ارجاع بوده یعنی از مرجئین محسوب می‌شود و از مرجئه بعید نیست که چنین احادیثی را ترویج بدهند. رتبته عند ابن حجر: رمی بالإرجاء. رتبته عند الذهبی: ثقة مرجيء[٤].

---

۱. همان، ج ۲، ص ۲۸۰.

۲. بخاری (وفات ۲۵٦ ق)، تاریخ الکبیر، ج ٤، ص ۱۰۹- ۱۱۰.

۳. کنز العمال، ج ۳، ص ٦۱۰، ح ۸۱۵٤ و ۸۱٦۰ و ۸۱٦٦.

٤. موسوعة رواة الحدیث ش ٤۹۵۸ و ۲٦۲٤

10.22052/hadith.2024.254292.1444

راوی قضیه‌ام طفیل، عبدالله بن عثمان بن خثیم است که از سوی برخی رجالیون اهل سنت مورد جرح قرار گرفته است. نسائی می‌گوید: ابن خثیم لیس بالقوی، منکرالحدیث؛ و کأن علی خلق للحدیث. یحیی بن معین می‌گوید: أحادیثه لیست بالقویة. ابن حبان می‌گوید: کان یخطئ[۱].

در بررسی صحت احادیث ابوهریره، تنها می‌گوییم که وی همواره متهم به دروغ و جعل حدیث بود. چند نفر از صحابه بزرگ که او را متهم و تکذیب کرده‌اند، عبارت‌اند از: حضرت علی بن ابیطالب علیه‌السلام، عمر بن خطاب، عایشه ام‌المؤمنین و عثمان؛ چنان‌که ابن‌قتیبه از نظام نقل می‌کند که: أکذبه عمر و عثمان و علی و عایشه.

ابن‌قتیبه سپس در مقام پاسخگویی برآمده، لیکن تکذیب عمر و عثمان و علی و عایشه، ابوهریره را، رد نکرده است[۲].

توجیه حدیث غضب و رضا توسط علمای اهل سنت

مقریزی در امتاع الاسماع: اینکه پیامبر بدون سبب گاه لعن می‌کند را جایز دانسته و می‌نویسد: مسئله شانزدهم اینکه پیامبر جایز است بدون سبب چیزی را لعن کند؛ چون لعن رحمت است و این کار از غیر پیامبر بعید است. توضیح آنکه از خصائص پیامبر این است که وقتی کسی را سب کند، خداوند سب ایشان را کفاره قرار می‌دهد؛ و دلیل آن روایتی است که از ابوهریره در صحیحین نقل شده که پیامبر فرموده باشند: خدایا مرا نزد تو عهدی است بدون تخلف که من بشری هستم که هر مؤمنی را اذیت، شتم و لعن کردم آن را برای او درود، زکات و وسیله قرب او به خودت در قیامت قرار بده[۳].

در نقد کلی کلام مقریزی[۴] می‌توان گفت: قرآن صریحا به مؤمنان خطاب می‌کند که «ولا تسبوا الذین یدعون من دون الله فیسبوا الله عدوا بغیر علم» (انعام، ۱۰۸)، حال آیا پیامبری که در درجهٔ اعلایی از

---

۱. ر. ک. موسوعة رواة الحدیث ش ۳٤٦٦.

۲. ابن قتیبه؛ تأویل مختلف الحدیث. وأما طعن النظام علی أبی هریرة بتکذیب عمر وعثمان وعلی وعائشة له، فان أبا هریرة صحب رسول الله ﷺ نحوا من ثلاث سنین وقد اکثر الروایة عنه فلما اتی ما الروایة عنه ما لم یأت بمثله من صحبه من جلة الصحابة والسابقین الاولین الیه اتهموه وانکروا علیه وقالوا کیف سمعت هذا وحدک؟ ومن سمعه معک؟ قال: وکانت عائشة اشدهم انکارا علیه لتطاول الأیام بها وبه وکان عمر ایضا شدیدا علی من اکثر الروایة أو أتی بخبر فی الحکم لا شاهد له علیه

۳. مقریزی (وفات ۸٤٥)، إمتاع الأسماع، ج ۱۰، ص ۱۸٤ - ۱۸٦. نیز بتحقیقنا: ۲۵۰/۲.

۱- با صرف نظر از فرق بین سب و لعن، مقریزی در اینجا هردو را مترادف گرفته است.

10.22052/hadith.2024.254292.1444

ایمان قرار دارد به مؤمنان و مسلمانان «سب» می‌کند؟ روشن است که این توجیهات غیرعلمی از طرف اهل سنت مطلوب نیست.

ابن عبدالله (وفات ۴۶۳) در الاستذکار چند مورد از لعن‌های پیامبر را می‌شمارد و سپس کیفیت لعن حضرت را با تمسک به همین روایت موردنظر در مورد برخی افراد توضیح می‌دهد که درود و رحمت است برای لعن شونده: «قال أبو عمر قد لعن رسول‌الله ﷺ آكل الربا ومؤكله وكاتبه وشاهديه. ولعن المخنثين من الرجال والمذكرات من النساء. ولعن جماعة يطول ذكرهم قصدا إلى لعنهم وليس لعنه هؤلاء ولا من استحق اللعنة من باب من لعنه رسول‌الله وشتمه عند غضب يغضبه وهو يظنه أهلا لذلك ثم تبين له إذ كان من البشر غير ذلك بل يكون لعنه له صلاة ورحمة كما قال ﷺ إنما أنا بشر أغضب كما يغضب البشر فمن سببته أو لعنته فاجعل ذلك عليه رحمة. أو كما قال وقد أوضحناه في موضعه من التمهيد والحمد لله[1]».

فخر رازی (متوفای ۶۰۶) در تفسیر خود ذیل آیه «وما أرسلناك إلا رحمة للعالمين» مسائلی را مطرح می‌کند و نقل می‌کند که وقتی به رسول خدایی که درنهایت حسن خلق قرار دارد گفته شد که به مشرکین نفرین کن، فرمودند: من بر اساس رحمت مبعوث شده‌ام نه بر اساس عذاب؛ قال أبوهريرة: «قيل لرسول‌الله ﷺ أدع على المشركين، قال: إنما بعثت رحمة و لم أبعث عذابا». درعین‌حال رازی از حذیفه نقل می‌کند که پیامبر فرموده‌اند: «إنما أنا بشر أغضب كما يغضب البشر، فأيما رجل سببته أو لعنته فاجعلها اللهم عليه صلاة يوم القيامة»؛ و در مسئله چهارم از عبدالرحمن بن زید نقل می‌کند که «إلا رحمة للعالمين» (انبیاء:۱۰۷)، مختص مؤمنین است چون کسی که اعراض کرده و استکبار ورزیده از جانب خودش در محنت و محرومیت واقع شده است[2].

نقد حدیث غضب و رضا، توسط علمای شیعه

الف- علامه عسگری باب سوم از کتاب احادیث ام المؤمنین عایشه را تحت این عنوان قرار می‌دهد: «الباب ثالث ما روی عن ام المؤمنین عایشه و غیرها من الصحابة فی سیرة الرسول» و قسم چهارم از

۲- الاستذکار، ابن عبد البر (وفات ٤٦٣ق)، ج ۲، ص ۷٤ و ۷۵.

۳- رازی (وفات ٦۰٦) تفسیر الرازی، ج ۲۲، ص ۲۳۰ - ۲۳۱.

10.22052/hadith.2024.254292.1444

این بخش را به روایاتی اختصاص داده که اهل سنت در مجامع حدیثی خود گرد آورده‌اند. علامه عسکری عنوان آن را این‌گونه قرار می‌دهد: «رابعا: روایات من لعنه النبی و سبه کان له رحمه و طهورا»؛ و در این باب به حسب سیاق صحیح مسلم دوازده روایت به همین مضمون نقل می‌کند که روایت نهم، حاوی عبارت موردنظر ماست و روایت دهم و یازدهم به‌عنوان تأیید مضمون آن است.

و نیز از ابن مسعود گوید: «رسول خدا فرمودند: مؤمن، طعنه زننده، لعنت کننده و فحاش بدزبان نیست و نباید باشد[۱]»؛ و از ابودرداء گوید: «رسول خدا فرمودند: لعنت کنندگان، شفیعان و شهیدان نخواهند بود[۲]»؛ و فرمودند: «تو را از اینکه لعنت کننده باشی، نهی می‌کنم[۳]»؛ و فرمودند: «لعنت کنندگان از صدیقین نباشند[٤]».

سپس علامه عسگری در پایان این بخش می‌نویسد: این‌ها روایاتی بود که در مکتب خلفا درباره صفات پیامبر؟ آمده است؛ که در بخش بعد آنچه را که در مکتب اهل‌بیت از امامان اهل‌بیت درباره صفات پیامبر؟ وارد شده یادآور می‌شویم که اهل خانه به آنچه در خانه است، آگاه‌ترند، علامه عسگری در ادامه به برخی از مهم‌ترین صفات نبی مکرم اسلام در روایات اهل‌بیت از زبان امام حسن: امام حسین: و بیان امیر مؤمنان: نقل می‌کنند که وجود ایشان از چنین گمان‌ها و افتراهایی به دور و مبرا می‌باشد[۵].

ب- مرحوم تستری نیز چندین حدیث به مضمون این‌که لعنت پیامبر ﷺ رحمت است را بیان می‌کند اصل این‌گونه احادیث را از ابوهریره می‌داند که به‌صورت مرفوع و برای راضی کردن معاویه وضع و جعل کرده است، سپس به نقد آن می‌پردازد مرحوم تستری ادعای اجماع علمای اهل سنت بر این

۱- أخرجه أحمد فی مسنده، ج ۱/ ٤۰٥ الحدیث ۳۸۳۹ و قریب منه ثلاث روایات فی المستدرک ج ۱ / ۱۲ - ۱۳.

۲- سنن أبی داود، ج ٤/ ۲۷۸؛ کتاب الأدب، باب فی اللعن؛ و الکنز ج ۳۵۰/۳ ط. حیدرآباد ۱۳۷۰ هـ عن مسند أحمد و مسلم والمستدرک، ج ٤۸/۱.

۳- کنز العمال ج ۱۲٥/۲ و ج ۳٥۰/۳ ط. حیدرآباد؛ ابن سعد؛ عن جرموز الجهنی، عن عبدالله بن عامر و این مسعود و ثابت بن الضحاک الأنصاری.

٤- همان، ج ۳٥۰/۳ عن مستدرک الحاکم عن أبی هریرة عن عائشة.

٥-عسگری، نقش عایشه در اسلام، انتشارات دانشکده اصول دین، مترجم محمد جواد کرمی، چاپ دوم، ۱۳۸۲، ج ٤، ص ۲٦۷-۲۸۱

10.22052/hadith.2024.254292.1444

مطلب که پیامبر بر غیر منافقین نیز نفرین و لعن می‌کند را مستند به حدیث جعلی از ابوهریره می‌داند و آن را نزد علمای امامیه افتراء و مخل به عصمت نبی می‌داند: «أقول (ای مرحوم تستری) ما عده من الأمور المقررة عند علماء أهل السنة افتراء محض عند علماء الإمامية مخل بعصمة النبي؟ وقد سبق تحقيق ذلك في مسألة عصمة النبي[1]؟».

علل جعل این‌گونه احادیث

درمجموع به‌طورکلی برای جعل این‌گونه احادیث به چند علت می‌توان اشاره کرد:

۱- تردید در عصمت: درواقع جاعلان این احادیث با ایجاد یک اعتقاد نادرست به رسالت حضرت و پایین آوردن شأن و مقام ایشان و اینکه ایشان هم مانند دیگر افراد مغلوب هوای نفس می‌شوند، اعتقاد به عصمت را از بین می‌برند.

اهل سنت با توجه به این احادیث، عصمت نبی اکرم را زیر سؤال برده و ایشان را تنها در امر دریافت و تبلیغ وحی معصوم می‌دانند، قائل به عصمت ایشان به‌طور مطلق نیستند و یا ایشان را معصوم از اشتباه نمی‌دانند[2].

۲. فرو کاهش اعتبار سخن رسول خدا: به‌این‌ترتیب که پس از ورود این احادیث، سخن رسول خدا در مدح بعضی از اصحاب یا خاندانش، یا سخن ایشان در ذم برخی دیگر، حجیت خود را از دست می‌دهد و عملا سخنان ایشان به حرف‌های یک فرد معمولی تبدیل می‌شود .چنانکه محبت بسیار ستودنی حضرت رسول نسبت به دختر و دو نوه‌اش حسن و حسین: توجیه می‌شود به این‌که عواطف پدری بوده؛ یا این‌که وقتی بعضی صحابه از علی ﷺ شکایت داشتند و حضرت رسول از آن حضرت دفاع می‌کردند آن سخن را بر محبت پیامبر ﷺ به علی ﷺ تفسیر می‌کردند. آری آنان اجتماع عظیم و باشکوه غدیر خم را به حمایت پیامبر از پسرعموی خویش تنزل دادند. به‌این‌ترتیب می‌توان گفت،

---

۱. احقاق الحق للتستری، ص ۲٦٤

۲. محمد بن عبدالوهاب حنبلی، الکبائر، باب الخروج عن الجماعة؛ بدرالدین زرکشی شافعی، المنثور فی القواعد، حرف الالف، الاکراه؛ ابن نجیم حنفی، الاشباه و النظائر، الکتاب الخامس فی نظائر الابواب، باب الوکالة، ابوبکر باقلانی مالکی، التمهید، ص ۱۸۱.

10.22052/hadith.2024.254292.1444

لزوما تمام سخنان رسول اکرم ﷺ مربوط به دین نیست بلکه برای دلداری کسی گفته شده است. مثلا حدیث منزلت را پیامبر از آن روی به علی گفت که او را دلداری دهد.

از سوی دیگر سخنان پیامبر نسبت به مذمت بعضی از بزرگان اصحاب و متولیان امور را از درجهٔ اعتبار ساقط کردند. البته ریشه این تفکر در زمان پیامبر، میان قریش وجود داشت و در بین اصحاب پخش می‌شد. به‌عنوان نمونه روایت عبدالله بن عمرو عاص است که در مانع‌شدنشان از نوشتن احادیث پیغمبر پرده از راز درونشان برداشته‌اند؛ زیرا از آن بیم داشتند که نکند عبدالله از زبان پیغمبر حدیثی را درباره کس یا کسانی روایت کند که معرف خوشنودی آن حضرت و یا مبین خشم و نفرت وی از ایشان باشد؛ و این جریان منع از نوشتن حدیث، پس از رحلت پیامبر و در دوران حکومت خلفا ادامه داشت.

ابوبکر پس از به‌خلافت رسیدن، مردم را جمع کرده و گفت: شما احادیثی از رسول خدا می‌گویید که در آن‌ها اختلاف دارید و مردمی که بعد از شما می‌آیند اختلافشان در آن بیشتر خواهد بود. پس از رسول خدا حدیث نگویید و هر کس از شما پرسید بگویید بین ما و شما کتاب خداست. پس حلالش را حلال بدانید و حرامش را حرام بدارید[۱].

از خلیفه دوم عمر نقل شده است: از گفتن روایت رسول خدا دست بردارید مگر در مواردی که به آن‌ها عمل می‌شود[۲]. حتی به آن‌هایی که به اطراف می‌فرستاد، دستور می‌داد که با گفتن حدیث، مردم را از خواندن قرآن بازندارند.

---

۱. أن الصديق جمع الناس بعد وفاة نبيهم، فقال: إنكم تحدثون عن رسول الله صلي الله عليه و سلم أحاديث تختلفون فيها و الناس بعدكم أشد اختلافا، فلاتحدثوا عن رسول الله شيئا، فمن سألكم فقولوا: بيننا و بينكم كتاب الله، فاستحلوا حلاله و حرموا حرامه ذهبی (وفات ۷٤۸)، تذكرة الحفاظ، بی‌تا دار إحياء التراث العربی - بيروت، لبنان، جلد ۱، ص ۳.

۲. قال عمر: أقلوا الرواية عن رسول الله ﷺ إلا فيما يعمل به. عبدالرزاق ۱۱: ۲٦۲؛ ابن كثير، البداية و النهاية، ج ۸ ص ۱۱۵؛ و جامع بيان العلم ۲: ۱٤۸ و الغدير ٦:۲۹۵ و راجع تدوين السنة: ٤۷٦. به نقل از احمدی میانجی، مکاتیب الرسول، چاپ اول ۱۹۹۸ م، دارالحدیث، جلد ۱، ص ٦۱۸.

10.22052/hadith.2024.254292.1444

ابن کثیر می‌نویسد: «هذا معروف عن عمر»[۱].

باز از خلیفهٔ دوم عمر نقل شده است: قرآن را مجرد کنید و از نقل روایت از محمد دست بردارید و من در این مورد مراقب شما خواهم بود[۲]. عثمان نیز مقررات ایشان را در این مورد تأیید و تنفیذ قرار داد[۳].

۳. تأویل نادرست معنای حدیث و روایت: این کار را می‌توان یکی از انواع کتمان و پرده‌پوشی نامید. مثلا روایتی را که از پیغمبر اسلام ﷺ دربارهٔ معاویه رسیده، به مدح و ثنای وی تأویل و معنا می‌کنند. ابن عباس می‌گوید: من با بچه‌ها مشغول بازی بودم که پیغمبر خدا ﷺ آمد. من خودم را پشت در خانه‌ای پنهان کردم. ولی پیغمبر پیش آمد و با کف دست بر پشتم زد و گفت: «برو و معاویه را صدا کن». رفتم و بازگشتم و گفتم: «مشغول غذا خوردن است». بار دیگر مفرمودند: «برو و بگو معاویه بیاید». رفتم و بازگشتم و گفتم: «هنوز مشغول خوردن است». اینجا بود که رسول خدا ﷺ فرمودند: «خداوند شکمش را سیر نکند[٤]».

ذهبی (۶۷۳- ۷۴۸ هـ) در شرح‌حال نسائی- نویسنده یکی از کتب سته نوشته است: سپس (پس از نوشتن کتاب فضائل علی ﷺ نسائی فضائل صحابه را نوشت. به او گفته شد- و من (راوی) شنیدم: آیا فضائل معاویه را جمع نمی‌کنی؟ نسائی گفت: چه چیزی را بنویسم؟ حدیث «خداوندا شکمش را سیر مگردان» را؟! پس سائل ساکت شد.

---

۱. ابن کثیر (وفات ۷۷٤ ق)، البدایة و النهایة، تحقیق: علی شیری، چاپ اول، ۱٤۰۸ - ۱۹۸۸ م، دار إحیاء التراث العربی، بیروت، لبنان، ج ۸، ص ۱۱۵.

۲. جردوا القرآن و أقلوا الروایة عن محمد ﷺ و أنا شریککم فی ذلک. طبری، تاریخ الامم و الملوک، بیروت، ج ۳، ص ۲۷۳ و راجع الغدیر، ج ٦، ص ۲۹٤. به نقل از احمدی میانجی، مکاتیب الرسول، چاپ اول ۱۹۹۸ م، دارالحدیث، جلد ۱، ص ٦۳۷.

۳. محمود بن لبید قال: سمعت عثمان بن عفان علي المنبر یقول: لایحل لاحد یروی حدیثا لم یسمع به فی عهد أبی بکر و لاعهد عمر. ابن سعد (وفات ۲۳۰)، الطبقات الکبری، دار صادر - بیروت، بی تا ج ۲ ص ۳۳٦؛ ابن عساکر (وفات ۵۷۱)، تاریخ مدینة دمشق، تحقیق: علی شیری، ۱٤۱۵، دارالفکر للطباعة و النشر و التوزیع، بیروت - لبنان، ج ۳۹، ص ۱۳۸.

٤. مسلم، الصحیح، کتاب البر والصلة والآداب، باب من لعنه النبی ﷺ أو سبه أو دعا علیه و لیس هو أهلا لذلک کان له زکاة و أجرا و رحمة، ح ٤۷۱۳.

10.22052/hadith.2024.254292.1444

ذهبی در این باره می گوید: دور نیست که همین حدیث فضیلتی باشد برای معاویه! زیرا رسول خدا ﷺ فرمود:«بار خدایا! هر کسی را که من نفرین کرده یا دشنام داده‌ام، آن را برایش مایه پاکی و رحمت قرار ده[۱]».

ابن کثیر (۷۰۰- ۷۷۴ هـ) همین حدیث را در تاریخ خود آورده و بر این سخن پیغمبر که فرموده است :برو و بگو معاویه بیاید، این مطلب را اضافه کرده که معاویه از نویسندگان وحی بوده است! سپس قاطعانه می‌گوید: «قد انتفع معاویة بهذه الدعوة فی دنیاه و أخراه» بی‌گمان معاویه از این نفرین در دنیا و آخرتش بهره‌مند گردیده است.

مسلم این حدیث را به دنبال حدیث دیگری آورده که بخاری و دیگران آن را از راه‌های مختلف از گروهی از اصحاب روایت کرده‌اند که رسول خدا ﷺ فرمود: «بار خدایا من هم بشری هستم، پس اگر بنده‌ای را دشنام دادم و یا با تازیانه زدم و یا نفرینش نمودم که سزاوار و مستحق آن نباشد، آن را کفاره گناهانش قرار ده تا بدان وسیله در روز قیامت به تو نزدیک‌تر گردد». پس مسلم با ترکیب حدیث اول و این حدیث، فضیلتی برای معاویه قائل شده و به‌غیراز این چیزی درباره معاویه نیامده است[۲].

و پس‌ازآن دو ابن حجر هیثمی (۹۰۹- ۹۷۴ هـ) پا را فراتر نهاده و لعن پیامبر بر حکم و پسرش مروان را نیز، از طریق همین احادیث به رحمت و طهارت آنان تفسیر نموده است. او پس از ذکر روایات لعن پیامبر بر حکم و مروان می‌نویسد:

و لعنت پیامبر اکرم بر حکم و پسرش به آن دو ضرری نمی‌زند چراکه آن را با حدیث دیگری تلافی نموده است؛ آنجا که می‌گوید او بشری است که خشمگین می‌شود همان‌طور که دیگران خشمگین می‌شوند و او از پروردگارش خواسته که سب یا لعن یا نفرینش را، رحمت، زکات، کفاره و طهارت برای نفرین شونده قرار دهد[۳].

---

۱. ذهبی، سیر أعلام النبلاء، ج ١٤ ص ١٢٩ و ١٣٠، رقم ٦٧؛ ذهبی، تذکرة الحفاظ، ج ٢ ص ٦٩٨، رقم ١٠-٦٥/٧١٩؛ ذهبی، تاریخ الإسلام، الطبقة الحادیة و الثلاثون، وفیات سنة ثلاث و ثلاثمائة، حرف الألف، رقم ١١٧.

۲. ابن کثیر؛ البدایة و النهایة، ج ٨ ص ١٢٧ و ١٢٨.

۳. ابن حجر هیثمی، الصواعق المحرقة علي أهل البدع و الضلال و الزندقة، ص ١٧٩.

10.22052/hadith.2024.254292.1444

و بدین‌سان اینان احادیث و اخباری را که در ذم و زشتی قدرتمندان از خلفا و فرمانروایان آمده است، به تعریف و ستایش ایشان تأویل و معنا نموده‌اند[1]. برخی از این احادیث به لحاظ سند مخدوش است چنانچه قبلا اشاره‌ای کردیم، اما محتوای آن‌ها را اگر با آیات قرآن و احادیث صحیح و متفق‌علیه، موردبررسی قرار دهیم خواهیم دید که این توجیهات جاهلانه نه با منطق قرآن هماهنگی دارد و نه با احادیث دیگری که منطبق و موافق با قرآن کریم نیز است. این مخالفت را از چهار جهت می‌توان بررسی نمود که در بخش بعدی به آن پرداخته خواد شد.

بررسی و سنجش احادیث منقول از پیامبر ﷺ و تطبیق با قرآن و دیگر احادیث

این دسته از روایات منقول که به آن‌ها اشاره شد از چند محور قابل نقد و بررسی است که در تقسیم‌بندی‌های جداگانه بدان پرداخته می‌شود.

محور اول: عصمت پیامبر ﷺ

الف. آیات قرآن: «وما ینطق عن الهوی» (نجم: ۳)؛ رسول خدا از روی هوای نفس سخن نمی‌گوید. «لقد کان لکم في رسول‌الله أسوة حسنة» (احزاب:۲۱)؛ رسول خدا برای شما الگو و سرمشق خوبی هست. «ما آتاکم الرسول فخذوه وما نهاکم عنه فانتهوا» (حشر: ۷)؛ آنچه پیامبر به شما داد بگیرید و آنچه را که از آن نهی کرد ترک کنید. «اتبعوا من لا یسألکم أجرا» (یس: ۲۱)؛ پیروی کنید از کسی که از شما مزدی نمی‌خواهد. »فآمنوا بالله ورسوله النبي الأمي الذي یؤمن بالله وکلماته واتبعوه لعلکم تهتدون «(اعراف:۱۵۸)؛ پس به خدا و رسول او که پیغمبر درس ناخوانده است ایمان بیاورید که او به خدا و گفته‌های خدا ایمان دارد و از او پیروی کنید تا هدایت یابید.» قل إن کنتم تحبون الله فاتبعوني یحببکم الله ویغفر لکم ذنوبکم ۖ والله غفور رحیم» (آل‌عمران: ۳۱)؛ بگو اگر خدا را دوست می‌دارید از من پیروی کنید تا خدا شما را دوست بدارد و گناهانتان را بیامرزد و خدا آمرزنده و مهربان است.

ب. احادیث صحیح: عبدالله بن عمرو عاص می‌گوید: من هر آنچه از پیامبر می‌شنیدم، می‌نوشتم تا در ذهنم باقی بماند. پس قریش مرا از این کار نهی کردند و گفتند: هرچه از پیامبر می‌شنوی می‌نویسی و حال‌آنکه رسول خدا بشری است که در هنگام غضب و رضا سخن می‌گوید. سپس از نوشتن دست

---

۱. عسکری، سیدمرتضی، دو مکتب در اسلام، فصل «اجرای ده گونه کتمان و تحریف» در سنت و حدیث.

10.22052/hadith.2024.254292.1444

کشیدم و موضوع را به پیامبر گفتم. پس آن حضرت با انگشت به دهان مبارک اشاره نموده و فرمودند: «بنویس، سوگند به آن کسی که جانم در دست اوست، از آن جز حق خارج نمی‌شود[۱]». در برخی روایات آمده که عبدالله بن عمرو عاص به پیامبر عرض کرد: آیا هرچه را از تو می‌شنوم بنویسم؟ فرمود: «آری» گفت: آیا در حال غضب و رضا. فرمود: «آری، زیرا من در غضب و رضا جز حق سخنی نمی‌گویم[۲]».

و در روایت دیگر فرموده است: «آری، زیرا شایستهٔ من نیست که در آن حال (در خشم و خشنودی) جز حق سخنی بگویم[۳]».

پس کجاست ناحق گویی پیامبر اکرم در خشم؟! در این زمینه نیازی به ذکر حدیث از منابع شیعه نیست، چراکه دیدگاه تشیع درباره نبی اکرم ﷺ بسیار روشن و معروف است؛ شیعیان طبق آیات قرآن و روایات معتبر ائمه اطهار و البته عقل، پیامبر ﷺ را در همه زمینه‌ها معصوم و مورد تبعیت می‌دانند.

محور دوم: اخلاق نبوی و اعتبار سخن ایشان

الف. آیات قرآن: «لقد جاءكم رسول من أنفسكم عزيز عليه ما عنتم حريص عليكم بالمؤمنين رءوف رحيم» (توبه: ۱۲۸). پیامبری از خودتان به‌سوی شما آمده که رنج بردن شما برایش سخت است و به شما علاقه‌مند و به اهل ایمان رئوف و مهربان است. همچنین «فبما رحمة من الله لنت لهم ولو كنت فظا غليظ القلب لانفضوا من حولك فاعف عنهم واستغفر لهم» (آل‌عمران: ۱۵۹)؛ «رحمت خدا باعث شده که با مردم مهربان شوی. درحالی‌که اگر تند و سخت‌دل بودی از اطراف تو پراکنده می‌شدند پس از آنان درگذر و برای آن‌ها طلب مغفرت کن». «وإنك لعلى خلق عظيم» (قلم: ٤)؛ «و به تحقیق

۱- دارمی؛ السنن، کتاب المقدمه، باب من رخص فی کتابة العلم، ح ٤٩٣؛ ابی داوود؛ السنن، کتاب العلم، باب فی کتاب العلم، ح ٣١٦١؛ احمد حنبل، المسند، مسند المکثرین من الصحابة، مسند عبدالله بن عمرو بن العاص، ح ٦٥١١؛ خطیب بغدادی در کتاب «تقیید العلم» این حدیث را به طرق مختلف و با الفاظ گوناگون نقل کرده است. (ر.ک. باب ذکر الروایات عن عبدالله بن عمرو بن العاص، أنه استأذن رسول الله ﷺ فی کتب حدیثه عنه، فأذن له)

۲- عن عمرو ابن شعیب عن أبیه عن جده أنه قال للنبی صلي الله علیه أکتب کل ما أسمع منک؟ قال: نعم قال: فی الغضب و الرضا؟ قال: نعم، إنی لا أقول فی الغضب و الرضا إلا الحق. أحمد بن علی بن ثابت الخطیب البغدادی (وفات: ٤٦٣)، تقیید العلم، از مهمترین مصادر رجال سنی، تحقیق: یوسف العش، چاپ دوم، سال چاپ: ١٩٧٤ م، دار إحیاء السنة النبویة.

۳- نعم، فإنه لاینبغی لی أن أقول فی ذلک إلا حقا. مسند احمد بن حنبل، ج ۲، ص ۲۰۷.

10.22052/hadith.2024.254292.1444

که تو دارای اخلاق بزرگی هستی». «واخفض جناحك للمؤمنين» (حجر: ۸۸)؛ «و بال‌هایت را برای مؤمنان بگستران». «واخفض جناحك لمن اتبعك من المؤمنين» (شعراء: ۲۱۵)؛ «و بال‌هایت را برای هر کس از مؤمنان که از تو پیروی کرده است، بگستران». «ادفع بالتي هي أحسن السيئة» (مؤمنون: ۹٦)؛ «بدی را با آنچه بهتر است دفع کن». «ولا تستوي الحسنة ولا السيئة ادفع بالتي هي أحسن فإذا الذي بينك وبينه عداوة كأنه ولي حميم» (فصلت: ۳٤)؛ «خصلت خوب با خصلت بد برابر نیست؛ با خصلت خوب، خصلت بد را دفع کن، آنگاه آنکه میان او و تو عداوت هست گویی دوست مهربان است».

ب. احادیث صحیح: رسول اکرم ﷺ می‌فرماید: «بعثت لأتمم مكارم الأخلاق[۱]»؛ «من برای این مبعوث شده‌ام که خوش‌اخلاقی را کامل کنم».

و انس بن مالک می‌گوید: «كان النبي ﷺ أحسن الناس خلقا[۲]»؛ رسول خدا خوش‌خلق‌ترین مردم بود. عبدالله بن عمرو عاص می‌گوید: «لم يكن النبی ﷺ فاحشا ولا متفحشا و كان يقول إن من خياركم- إن من أحبكم إلی- أحسنكم أخلاقا[۳]»؛ پیامبر خدا نه فحش دهنده بود و نه بیهوده‌گو و می‌فرمود: «همانا از بهترین شما- یا از دوست‌داشتنی‌ترین شما نزد من خوش‌اخلاق‌ترین شماست». عبدالله در نقل دیگر می‌گوید: «أن رسول‌الله ﷺ قال فی مجلس ألا أحدثكم بأحبكم إلي و أقربكم مني مجلسا يوم القيامة (ثلاث مرات يقولها) قال: قلنا بلی يا رسول الله، قال: أحسنكم أخلاقا[٤]»؛ روزی رسول اکرم در مجلسی فرمودند: «آیا شما را به محبوب‌ترین و نزدیک‌ترین شما به خودم در روز

۱- مالک، الموطا، کتاب الجامع، باب ما جاء فی حسن الخلق، ذیل ح ۱٤۰۵؛ احمد حنبل، المسند، باقی مسند المکثرین، مسند أبی هریرة، ح ۸۵۹۵ (به این عبارت: إنما بعثت لأتمم صالح الأخلاق).

۲- بخاری، الصحیح، کتاب الأدب، باب الکنیة للصبی، ح ۵۷۳۵؛ مسلم، الصحیح، کتاب المساجد و مواضع الصلاة، باب جواز الجماعة فی النافلة، ح ۱۰۵٤؛ مسلم، الصحیح، کتاب الآداب، باب استحباب تحنیک المولود، ح ٤۰۰۳؛ مسلم، الصحیح، کتاب الفضائل، باب کان رسول الله أحسن الناس خلقا، ح ٤۲۷۲ و ٤۲۷۳؛ ترمذی، السنن، کتاب البر و الصلة، باب ما جاء فی خلق النبی، ح ۱۹۳۸؛ ابی داوود، السنن، کتاب الأدب، باب فی الوقار، ح ٤۱٤۳؛ احمد حنبل، المسند، باقی مسند المکثرین، مسند أنس بن مالک، ح ۱۲۷۳۲ و ۱۳۳۵۳.

۳- بخاری؛ الصحیح، کتاب المناقب، باب صفة النبی، ح ۳۲۹۵ و باب مناقب عبدالله بن مسعود، ح ۳٤۷٦.

٤. احمد حنبل، المسند، مسند المکثرین من الصحابة، مسند عبدالله بن عمرو بن العاص، ح ٦۷۳۸.

10.22052/hadith.2024.254292.1444

قیامت آگاه کنم» و سه بار این را تکرار فرمودند. گفتیم :«بله یا رسول‌الله». فرمودند: «خوش‌اخلاق‌ترین شما».

همچنین عایشه می‌گوید: رسول خدا هرگز بین دو کار انتخاب نکرد مگر آسان‌ترین آن‌ها را تا وقتی‌که گناهی نباشد ولی اگر گناهی بود، ایشان دورترین مردم از آن بود و رسول خدا برای خودش انتقام نگرفت؛ مگر اینکه حرمت خدا هتک شده باشد پس برای خدا انتقام می‌گرفت[۱].

محور سوم: اخلاق یک مسلمان و دستورات نبی اکرم ﷺ

الف: آیات قرآن: «أولئك يؤتون أجرهم مرتين بما صبروا ويدرءون بالحسنة السيئة ومما رزقناهم ينفقون» (قصص: ٥٤)؛ «آنان‌اند که به [پاس] آنکه صبر کردند و [برای آنکه] بدی را با نیکی دفع می‌نمایند و ازآنچه روزی‌شان داده‌ایم انفاق می‌کنند، دو بار پاداش خواهند یافت». «وجزاء سيئة سيئة مثلها فمن عفا وأصلح فأجره على الله إنه لا يحب الظالمين» (شوری: ٤٠)؛ «و جزای بدی، مانند آن، بدی است. پس هرکه درگذرد و نیکوکاری کند، پاداش او بر خداست. به‌راستی او ستمگران را دوست نمی‌دارد». «وإن عاقبتم فعاقبوا بمثل ما عوقبتم به ولئن صبرتم لهو خير للصابرين» (نحل: ١٢٦)؛ «و اگر عقوبت کردید، همان‌گونه که مورد عقوبت قرارگرفته‌اید به عقوبت رسانید و اگر صبر کنید البته آن برای شکیبایان بهتر است». «الذين ينفقون في السراء والضراء والكاظمين الغيظ والعافين عن الناس» (آل‌عمران: ١٣٤)؛ «[متقین] همان‌هایی هستند که در شادی و پریشانی انفاق می‌کنند و فروبرندگان خشم و عفوکننده از مردم می‌باشند». «والذين يجتنبون كبائر الإثم والفواحش وإذا ما غضبوا هم يغفرون» (شوری: ٣٧)؛ «و کسانی که از گناهان بزرگ و زشت‌کاری‌ها خود را به دور می‌دارند و چون به خشم می‌آیند درمی‌گذرند».

---

۱. بخاری، الصحیح، کتاب المناقب، باب صفه النبی، ح ۳۲۹٦؛ بخاری، الصحیح، کتاب الادب، باب قول النبی یسروا و لا تعسروا، ح ٥٦٦١؛ مسلم، الصحیح، کتاب الفضائل، باب مباعدته لآثام، ح ٤٢٩٤ و ٤٢٩٥؛ ابی داوود، السنن، کتاب الادب، باب فی التجاوز فی الامر، ح ٤١٥٣؛ مالک، الموطا کتاب الجامع، باب ما جاء فی حسن الخلق، ح ١٤٠١؛ احمد حنبل، المسند، باقی مسند الانصار، حدیث السیده عائشه، ح ٢٢٩٠٦ و ٢٣٦٨٦ و ٢٣٧٠٢ و ٢٣٨٣٧؛ احمد حنبل؛ المسند، باقی مسند الانصار، باقی المسند السابق، ح ٢٤١٢٧ و ٢٤٣١٠ و ٢٤٣٨١ و ٢٤٧٣٤ و ٢٥٠٦١ و ٢٥٢٠٠.

10.22052/hadith.2024.254292.1444

ب. احادیث صحیح: عبدالله بن عمر می‌گوید: رسول اکرم بر بالای منبر رفته و با صدای بلند ندا در داد: ای گروهی که به زبان اسلام آورده ولی ایمان به قلبش راه نیافته است! مسلمانان [بندگان خدا] را اذیت نکنید و آن‌ها را توبیخ ننمایید و زشتی‌های آنان را دنبال نکنید. از هر کس که زشتی برادر مسلمانش را دنبال نماید، خداوند زشتی او را دنبال خواهد کرد و هرکس خداوند زشتی او را دنبال نماید، وی را مفتضح می‌کند اگرچه داخل خانه‌اش باشد[1].

ترمذی پس از بیان این حدیث می‌گوید: این حدیث حسن و صحیح است و از پیامبر اکرم ﷺ روایت شده است که فرموده است: «هیچ دو نفری نباید جدای از نفر دیگری با هم نجوا کنند زیرا این کار مؤمن را اذیت می‌کند و خداوند عزوجل اذیت مؤمن را ناپسند می‌دارد[2]».

در کتب شیعه نیز احادیثی به همین مضمون وارد شده است[3].

و از امام باقر ﷺ نقل شده که جدم رسول خدا فرمود:...؛ «همانا اذیت مؤمن از بزرگ‌ترین اسباب سلب ایمان است[4]».

عجیب است و این امر بسیار شگفت آور است؛ پیامبری که خود به پیروانش دستور می‌دهد تا از نجوای دو نفر در میان سه نفر پرهیز کنند، چراکه این کار نفر سوم را اذیت می‌کند؛ چنین پیامبری خود بی‌جهت و بی‌دلیل مؤمنی را می‌آزارد و سپس از خدا می‌خواهد که به خاطر این اذیت، وی را عذاب

۱- ترمذی، السنن، کتاب البر و الصلة، باب ما جاء فی تعظیم المؤمن، ح ۱۹۵۵؛ احمد حنبل، المسند، باقی مسند الأنصار، حدیث ثوبان، ح ۲۱۳٦۸ (با عباراتی شبیه به آن به نقل از ثوبان)؛

۲- ترمذی، السنن، کتاب الأدب، باب ما جاء لایتناجي اثنان دون ثالث، ح ۲۷۵۱. روایت مد نظر ترمذی، در مدارک زیر با سند معتبر نقل شده است: ابن عباس قال: قال رسول الله ﷺ: «لایتناجي اثنان دون الثالث؛ فإن ذلک یؤذی منه والله یکره أذي المؤمن». ابویعلی موصلی، مسند ابن عباس، ح ۲۳۸۹؛ طبرانی، المعجم الاوسط، ح ۲۰٦۰ و ۵۱٤۵؛ هیثمی، مجمع الزوائد و منبع الفوائد، کتاب الأدب، باب لا یتناجی اثنان دون الثالث، ج ۸ ص ٦٤ - نقل از: مسند ابی یعلی و معجم الاوسط طبرانی؛ ابن مبارک، الزهد و الرقائق، باب ما جاء فی الشح، ح ٦۷۹؛ ابونعیم اصفهانی، أخبار أصبهان، باب العین، من اسمه عبدالرحمن، عبدالرحمن بن محمد بن جعفر الکسائی، ح ٤۰۵۱۲؛ ابن حجر عسقلانی، المطالب العالیة بزوائد المسانید الثمانیة، کتاب الأدب، باب لا یتناجی اثنان دون الثالث، ح ۲۷۹۲؛ متقی هندی، کنز العمال، ج ۹ ص ٤۵ و ٤٦، ح ۲٤۸۵۹ - نقل از: ابن المبارک و شیرازی و ابوالشیخ و ابن النجار.

۳- طبرسی، علی بن حسن، مشکاة الأنوار فی غرر الأخبار - نجف، چاپ: دوم، ۱۳۸۵ ق / ۱۹٦۵ م / ۱۳٤٤ ش؛ ص ۱۰٦.

- [4]کراجکي، محمد بن علي، کنز الفوائد - ایران؛ قم، چاپ: اول، ۱٤۱۰ ق؛ ج ۱؛ ص ۳۵۲.

10.22052/hadith.2024.254292.1444

ننماید! «سبحانك هذا بهتان عظیم» (نور: ١٦)؛ این درحالی است که خداوند متعال می‌فرماید: «والذین یؤذون المؤمنین والمؤمنات بغیر ما اکتسبوا فقد احتملوا بهتانا وإثما مبینا» (احزاب: ۵۸)؛ «و آن‌هایی که مردان و زنان با ایمان را بدون جهت می‌آزارند، تهمت و گناه بزرگی را مرتکب شده‌اند»؛ و پیش‌تر از زبان عایشه شنیدیم که رسول خدا «دورترین مردم از گناه» بوده است؛ پس چگونه به آزار مؤمنین دست می‌زده است؟!

محور چهارم: عقوبت و قباحت سب و لعن مؤمن

«عیاض بن حماد» صحابی، پس‌ازآنکه اسلام آورد از رسول خدا پرسید: یا نبی‌الله مردی از قومم که از من پایین‌تر است مرا دشنام می‌دهد، آیا پاسخش را بگویم؟ فرمودند: «دونفری که به هم دشنام می‌دهند دو شیطانی هستند که دروغ می‌گویند»؛ و همو روایت کند که رسول خدا فرمودند: «گناه دشنام دهندگان هرچه گفته‌اند، بر عهده کسی است که آغاز کرده تا آنگاه‌که مظلوم بگذرد»؛ و از «ثابت بن ضحاک»- از اصحاب بیعت شجره- روایت کنند که گفت: «رسول خدا فرمودند: کسی که مؤمنی را لعن کند مانند آن است که او را کشته باشد[1]».

برگشت لعن به صاحبش در صورت نیافتن اهلش

ابودرداء می‌گوید: رسول خدا فرمودند: «همانا بنده هنگامی‌که چیزی را لعن می‌کند، آن لعنت به‌طرف آسمان بالا می‌رود، پس درهای آسمان به رویش بسته می‌شود. پس به زمین برمی‌گردد و به چپ و راست می‌رود. پس آنگاه راهی نمی‌یابد. پس به‌سوی کسی که لعنت شده برمی‌گردد، اگر اهلیت لعن را داشت. وگرنه به‌سوی گوینده‌اش بازمی‌گردد[2]».

۱- بخاری؛ الصحیح، کتاب الأدب، باب من کفر أخاه بغیر تأویل فهو کما قال، ح ٥٦٤٠؛ بخاری، الصحیح، کتاب الأدب، باب ما ینهي من السباب و اللعن، ح ٥٥٨٧ (به این عبارت: من لعن مؤمنا فهو کقتله)؛ بخاری، الصحیح، کتاب الأیمان و النذور، باب من حلف بملة سوي ملة الإسلام، ح ٦١٦١؛ مسلم، الصحیح، کتاب الأیمان، باب غلظ تحریم قتل الإنسان نفسه، ح ١٦٠؛ دارمی، السنن، کتاب الدیات، باب التشدید علي من قتل نفسه، ح ٢٤١٦؛ احمد حنبل، المسند، مسند المدنیین، حدیث ثابت بن الضحاک، ح ١٥٧٩٠.

۲- ابی داوود، السنن، کتاب الأدب، باب فی اللعن، ح ٤٢٥٩.

10.22052/hadith.2024.254292.1444

و در حدیث ابن عباس گوید: «باد، ردای مردی را برکند و او باد را لعن کرد، پیامبر فرمودند: باد را لعن نکن چراکه او مأمور است. همانا هرکس چیزی را که شایسته لعن نیست لعنت کند، لعنت به‌سوی خود او بازمی‌گردد[۱]».

و در حدیث عبدالله بن مسعود آمده است که او از خانه‌ای که کنیزشان به خاطر تأخیر در انجام کار لعنت شد بیرون رفت و گفت: از رسول خدا شنیدم که می‌فرمود: «همانا لعنت به کسی که به‌سوی او فرستاده شده می‌رود، پس اگر راهی بر آن بیابد (او لایق لعنت باشد)، بر او فرود می‌آید وگرنه به‌سوی پروردگارش می‌رود و می‌گوید: پروردگارا! فلانی مرا به‌سوی فلانی روانه کرد ولی من بر او راهی نیافتم (او لایق لعنت نبود) چه امر می‌کنی؟ خطاب می‌رسد: به‌جایی که آمده‌ای بازگرد[۲]».

در کتب شیعه نیز احادیثی به همین مضمون وارد شده است[۳].

عبدالله بن مسعود می‌گوید: رسول خدا فرمود: «سب مسلمان فسق و جنگ با او کفر است[۴]». در کتب شیعه نیز حدیثی به همین مضمون وارد شده است: از وصایای پیامبر اکرم ﷺ به ابوذر این بود که: «ای اباذر! سب مسلمان فسق و جنگ با او کفر است[۵]».

---

۱. ترمذی، السنن، کتاب البر والصلة، باب ما جاء فی اللعنة، ح ۱۹۰۱؛ ابی داوود، السنن، کتاب الأدب، باب فی اللعن، ح ٤٢٦٢.

۲. احمد حنبل، المسند، مسند المکثرین من الصحابة، مسند عبدالله بن مسعود، ح ۳۸۳۱.

۳. ابن بابویه، محمد بن علي، ثواب الأعمال و عقاب الأعمال - قم، چاپ: دوم، ١٤٠٦ ق؛ ص ۲۷۰؛ کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی (ط - الإسلامیة) - تهران، چاپ: چهارم، ١٤٠٧ ق؛ ج؛ ص ٣٦٠.

٤. بخاری، الصحیح، کتاب الأیمان، باب خوف المؤمن من ان یحبط عمله و هو لا یشعر، ح ٤٦؛ بخاری، الصحیح، کتاب الأدب، باب ما ینهي من السباب و اللعن، ح ٥٥٨٤؛ بخاری، الصحیح، کتاب الفتن، باب قول النبي: لاترجعوا بعدی کفارا یضرب بعضکم رقاب بعض، ح ٦٥٤٩؛ مسلم، الصحیح، کتاب الأیمان، باب بیان قول النبی؛ سباب المسلم فسوق و قتاله کفر، ح ۹۷؛ ترمذی، السنن، کتاب البر و الصلة، باب ما جاء فی الشتم، ح ۱۹۰٦؛ ترمذی، السنن، کتاب الأیمان، باب ما جاء سباب المؤمن فسوق، ح ۲۵۵۹؛ نسائی، السنن، کتاب تحریم الدم، قتال المسلم، ح ٤٠٣٦ تا ٤٠٤٣؛ ابن ماجه، کتاب المقدمة، باب فی الإیمان، ح ٦٨؛ ابن ماجه، کتاب الفتن، باب سباب المسلم فسوق و قتاله کفر، ح ۳۹۲۹ تا ۳۹۳۱؛ احمد حنبل، المسند، مسند المکثرین من الصحابة، مسند عبدالله بن مسعود، ح ٣٤٦٥ و ٣٧٠٨ و ٣٩١٦ و ٤١١٥.

۵. طوسی، محمد بن الحسن، الأمالی، قم، چاپ: اول، ١٤١٤ ق؛ ص ۵۳۷.

10.22052/hadith.2024.254292.1444

نتیجه

از مجموع آنچه گذشت روشن می‌شود که بسیاری از احادیث ناظر به دو صفت رضا و غضب در وجود پیامبر ﷺ از حیث سند اعتبار ندارد، بلکه مجعول است و از حیث محتوا آن‌گونه که در کتب اهل سنت تفسیر و برداشت شده است ناصواب است؛ زیرا اولا با دلالت و نص بسیاری از آیات که در فضایل پیامبر اکرم ﷺ آمده ناسازگار است و روشن است که اگر روایتی با قرآن ناسازگار و یا در تعارض باشد از اعتبار و حجیت ساقط می‌گردد و ثانیا با بسیاری از روایات صحیح در صفات و ویژگی پیامبر اسلام ﷺ و یا روایات منقول از آن حضرت در خصوص اخلاق انسان مؤمن نیز در تعارض است و قطعا این روایات که مؤید به آیات قرآن است بر روایات دال بر جواز سب و لعن توسط پیامبر ﷺ مقدم است؛ ازاین‌رو باید در خصوص روایات در عرصه مسائل کلامی و باورهای اعتقادی پس از بررسی سندی، در تفسیر و معنای آن‌ها دقت لازم انجام گیرد که با آیات قرآن در تعارض نباشد و با برهان عقلی نیز ناسازگار نگردد درغیراین‌صورت اعتبار و حجیت آن مخدوش است.

بر این مبنا حدیث غضب و رضا که به پیامبر ﷺ نسبت داده شده، افزون بر ضعف سند از حیث محتوا و دلالت معنایی آن‌گونه که اهل سنت تفسیر و یا توجیه کرده‌اند با دلالت صریح آیات قرآن و دیگر احادیث ناسازگار است.

10.22052/hadith.2024.254292.1444

منابع

قرآن کریم

ابن عربی (٦۳۸)، فتوحات مکیة، دار إحیاء التراث العربی، بیروت، لبنان.

ابن عساکر (۵۷۱)، تاریخ مدینة دمشق، علی شیری، ۱٤۱۵، دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع، بیروت، لبنان.

ابن عبد البر (٤٦۳)، الاستذکار، سالم محمد عطا، محمدعلی معوض، چاپ اول، ۲۰۰۰ م، بیروت دار الکتب العلمیة

ابن ابی الحدید (٦۵۵) شرح نهج البلاغه ، بی جا، بی نا. سال ۱۲۷۰ق

ابن کثیر، اسماعیل بن عمر (۷۷٤) البدایه و النهایه ، بیروت، دارالکتب العلمیه ، ۱۳٦٤

احمدی میانجی، مکاتیب الرسول، چاپ اول، ۱۹۹۸ م، دارالحدیث.

إسحاق بن راهویه (۲۳۸)، مسند ابن راهویه، مصادر عام حدیث سنی، دکتر عبدالغفور عبدالحق حسین برد البلوسی، چاپ اول، ۱٤۱۲، مکتبة الإیمان، مدینة منورة.

بخاری (۲۵٦)، تاریخ کبیر، مکتب الإسلامیة، دیار بکر، ترکیا، طبع تحت مراقبة: دکتور محمد عبدالمعیدخان.

التستری، نورالله الحسینی المرعشی (۱۰۱۹) احقاق الحق و ازهاق الباطل ، تهران: کتابفروشی اسلامیه، ۱۳۷٦

ذهبی، محمد بن احمد (۷٤۸) سیراعلام النبلاء، بیروت، موسسه الرساله، ۱٤۱۳

رازی، تفسیر کبیر، (٦۰٦)، از مصادر تفسیر سنی، چاپ سوم.

ضحاک (۲۸۷)، الآحاد والمثانی، از مصادر عام حدیث سنی، باسم فیصل أحمد جوابرة، چاپ اول، ۱٤۱۱ - ۱۹۹۱ م، دار الدرایة للطباعة و النشر و التوزیع.

عسکری، سیدمرتضی، أحادیث أم المؤمنین عاءشة، چاپ اول، ۱٤۱۸ - ۱۹۹۷ م، مجمع علمی اسلامی.

10.22052/hadith.2024.254292.1444

----------، دو مکتب در اسلام، دانشکده اصول دین مترجم محمدجواد کرمی، چاپ سوم، ۱۳۸۸.

----------، نقش ائمه در احیاء دین، دانشکده اصول دین مترجم محمدجواد کرمی، چاپ دوم، ۱۳۸۹.

------، نقش عایشه در اسلام، دانشکده اصول دین مترجم محمدجواد کرمی، چاپ دوم، ۱۳۸۷.

کورانی، شیخ علی عاملی، ألف سؤال و إشکال، معاصر، چاپ اول، ١٤٢٤ - ٢٠٠٤ م، دار الهدی.

متقی الهندی (۹۷۵)، کنز العمال، از مصادر عام حدیث سنی، ضبط و تفسیر: شیخ بکری حیانی، تصحیح و فهرست: شیخ صفوة سقا، ١٤٠٩ - ١٩٨٩ م، مؤسسة الرسالة، بیروت، لبنان.

مقریزی (٨٤٥)، إمتاع الأسماع، مصادر تاریخ، تحقیق و تعلیق: محمد عبدالحمید النمیسی، چاپ اول، ١٤٢٠ - ١٩٩٩ م، منشورات محمد علی بیضون، دار الکتب العلمیة، بیروت، لبنان.

هیثمی (۸۰۷)، مجمع الزوائد، از مصادر حدیث فقهی سنی، ١٤٠٨ - ١٩٨٨ م، دارالکتب العلمیة، بیروت، لبنان.

Resources

The Holy Quran

Ibn Arabi.M.(1240), Al-Futuhat al-Makkiyya [The Meccan Revelations], Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, Lebanon. [In Arabic]

Ibn Asakir .A (1175), Tarikh Madinat Dimashq [History of the City of Damascus], ed. Ali Shiri, 1415, Dar al-Fikr, Beirut, Lebanon. [In Arabic]

Ibn Abd al-Barr . Y(1070), Al-Istidhkar, eds. Salim Muhammad Ata & Muhammad Ali Mu'awwad, 1st ed., 2000, Dar al-Kutub al-Ilmiyya, Beirut. [In Arabic]

Ibn Abi al-Hadid .A(1257), Sharh Nahj al-Balagha [Commentary on Nahj al-Balagha], [n.p., n.pub.], 1270 AH. [In Arabic]

Ibn Kathir, .I(172), Al-Bidaya wa al-Nihaya [The Beginning and the End], Dar al-Kutub al-Ilmiyya, Beirut, 1364 [SH]. [In Arabic]

Ahmadi Mianji.A Makatib al-Rasul [Letters of the Messenger], 1st ed., 1998, Dar al-Hadith. [In Arabic]

10.22052/hadith.2024.254292.1444

Ishaq ibn Rahwayh (852), Musnad Ibn Rahwayh, ed. Dr. Abdul Ghafur Abdul Haq Hussain Bard al-Balushi, 1st ed., 1412, Maktabat al-Iman, Medina. [In Arabic]

Al-Bukhari.M (869), Al-Tarikh al-Kabir [The Great History], Al-Maktab al-Islami, Diyarbakir, Turkey; published under the supervision of Dr. Muhammad Abdul Mu'id Khan. [In Arabic]

Al-Tustari. N(1610), Ihqaq al-Haqq wa Izhaq al-Batil [Vindicating the Truth and Vanquishing Falsehood], Islamiyya Bookstore, Tehran, 1376 [SH]. [In Arabic]

Al-Dhahabi. M (1347), Siyar A'lam al-Nubala [Biographies of Noble Figures], Mu'assasat al-Risala, Beirut, 1413. [In Arabic]

Al-Razi (1209), Tafsir al-Kabir [The Great Exegesis], 3rd ed. 13. Dahhak (900), Al-Ahad wa al-Mathani (a Sunni hadith source), edited by Basim Faysal Ahmad Jawabirah, 1st ed., 1411 AH / 1991 CE, Dar al-Dirayah. [In Arabic]

A. Sayyid Murtada, Ahadith Umm al-Mu'minin 'A'ishah (Hadiths of the Mother of the Believers, Aisha), 1st ed., 1418 AH / 1997 CE, Islamic Scientific Assembly. [In Arabic]

----------, Do Maktab dar Islam (Two Schools of Thought in Islam), Faculty of Usul al-Din, translated by Mohammad Javad Karami, 3rd ed., 1388 SH. [ln Persian]

----------, Naqsh-e A'immeh dar Ehya-ye Din (The Role of the Imams in Reviving Religion), Faculty of Usul al-Din, translated by Mohammad Javad Karami, 2nd ed., 1389 SH. [ln Persian]

----------, Naqsh-e 'A'ishah dar Islam (The Role of Aisha in Islam), Faculty of Usul al-Din, translated by Mohammad Javad Karami, 2nd ed., 1387 SH. [ln Persian]

Kurani, Sheikh Ali Amili, Alf Su'al wa Ishkal (A Thousand Questions and Objections), contemporary author, 1st ed., 1424 AH / 2004 CE, Dar al-Huda. [ln Persian]

Al-Maqrizi.A (1567), Kanz al-'Ummal (a Sunni hadith source), transcription and commentary by Sheikh Bakri Hayyani; editing and indexing by Sheikh Safwat Saqqa, 1409 AH / 1989 CE, Mu'assasat al-Risalah, Beirut, Lebanon. [In Arabic]

Al-Maqrizi.A. (1441), Imta' al-Asma' (historical source), research and annotations by Muhammad Abd al-Hamid al-Namisi, 1st ed., 1420 AH / 1999

10.22052/hadith.2024.254292.1444

CE, Muhammad Ali Baydoun Publications / Dar al-Kutub al-Ilmiyyah, Beirut, Lebanon. [In Arabic]

Al-Haythami.A (1404), Majma‘ al-Zawā’id (a source of Sunni jurisprudential Hadith), 1408 AH / 1988 CE, Dar al-Kutub al-‘Ilmiyyah, Beirut, Lebanon. [In Arabic]